

Kollár József

Kiborgián túl

Kiborgián túl. eVilág, 2006. október, 7–13. o.

<http://www.mentofaktura.hu/Koll%C3%A1r%20J%C3%B3zsef%20Kiborgi%C3%A1n%20t%C3%BAl.pdf>

Absztrakt

Írásomban amellet érvelek, hogy Platón *A lakoma*, illetve *Szókratész védőbeszéde* című műveiben felbukkanó Szókratész bizonyos értelemben éppen úgy kiborgnak tekinthető, mint a sci-fik fikcionális lényei vagy mi. A valódi különbség abban rejlik, hogy posztmodern korunk kiborgjának személyes azonossága nem esik egybe életével, vagyis nincs egy az egyhez való reláció a személyes azonosság és a túlélés között. Szókratész esetében, mivel identitását az emberek és az istenek közötti közvetítés konstituálja, egy az egyhez megfelelés lelhető fel identitása és a méreg kiivásával záruló élete között. Platón *Szókratész védőbeszédében* szereplő Szókratész haláláig azonos azzal a személlyel, akit isten kiszemelt arra, hogy bizonyítsa az emberek ostobaságát és az istenek bölcsességét. A kiborgok számára nem adatik meg ez az azonosság, csupán az újabb és újabb identitásokba való kényszerű menekülés. Haláluk nem más, mint az identitáscserék megszűnése, szemben Szókratészével, mely egy magasabb rendű értékeknek alárendelt élet méltó befejezése: Kiborgián túl.

Kiborgia I.

A kiborg a kibernetikus organizmus rövidítésére szolgáló terminus. Olyan lényt jelöl, amely organikusnak és mechanikusnak a keverékeként a technológia fejlődésének köszönhetően egyre kifinomultabban és hatékonyabban használja képességeit. Az első kiborg Jean de la Hire 1908-ban írt, *L'Homme qui peut vivre dans l'eau* című regényében jelent meg, majd széles körben elterjedt a science fiction irodalomban. A Csillagok háborúja című filmben felbukkanó Darth Vader talán a legismertebb kiborg.

Magát a kibernetikus organizmus terminust Manfred E. Clyent és Nathan S. Kline használta először 1960-ban, olyan embert jelölve vele, aki számára a technika lehetővé teszi, hogy földön kívüli körülmények között is esélye legyen a túlélésre. Kit Pedler 1966-ban képzeletben létrehívta a Cybermen fajt: tagjainak egyik jellemző vonása, hogy a testükbe mechanikus részeket ültettek, a másik sajátosságuk, hogy érzelem nélküli, csupán logika által irányított lények. A kibernetikus organizmusról alkotott egyes definíciók szerint már a legkezdetlegesebb technikák is kiborgokká avattak bennünket, embereket. A korai őseink által ruhaként használt állatbőrök kibernetikus módosításai testünk felszínének, lehetővé téve, hogy jobban ellenálljunk a környezet változásainak egy olyan eszköz révén, amely a maga természetes valójában nem állt eleve rendelkezésre, hanem mesterségesen kellett viselhetővé tenni. Mai példával élve: a számítógép előtt ülve posztmodern kiborgokként fejleszthetjük, illetve növelhetjük szellemünk képességeit. Például memóriánkat, képzeletünket, számolási képességünket, stb.

A filozófiában Donna Haraway feminista teóriájában jelent meg először nagyobb visszhangot keltő módon a kiborg mint olyan lény, amelynek léte megszünteti a természetes-mesterséges megkülönböztetés értelmét. Az elmefilozófiában többek között azért érdekes gondolat kísérleti alany a kiborg, mert az egyik ellenérv a mesterséges intelligenciával szemben az, hogy a tudat természetes módon jött létre, és mesterséges előállításra biztosan kudarcra ítélt vállalkozás. A kiborg pedig (Haraway leírása szerint) felszámolja a természetes és a mesterséges megkülönböztetést. Az emberek agyát megfertőző kulturális gének (mémek) mesterséges "vírusoknak" tekinthetők. A mesterségesen kitalált jelek használata révén váltunk kifinomult kommunikációra képes kiborgokká.

A kibernetikus organizmus terminust tágabb értelemben használják a kommunikáció és irányítás hálózatainak jelölésére is, így egy nagyváros, utak vagy számítógépek hálózata egyaránt tekinthető kiborgnak. Egy szervezet felfogható kicserélhető részekből (vagyis emberekből) álló kibernetikus organizmusnak: például egy hadsereg, egy focicsapat vagy éppen egy egyetem.

Az általam bemutatni kívánt Kiborgia a kiborgok orgiájának a helyszíne, olykor képzeletbeli hely, máskor maga az általunk is jól ismert valóság. A kiborgok a platóni formák keresése helyett az információk áramköreiben keringenek. Jelszavuk: “Ne zavarj áramköreimet!” Információkkal és előre gyártott identitásokkal kereskednek, a pillanat megszállottjai, hiszen ami (vagy aki) ma érdekes az, holnap felejtésre lesz ítélve. Az információ a mindenük, jól informáltak arról, hogy mennyire alulinformáltak, hogy tudásuk részleges, töredékes, gyorsan avuló, hogy nyelvük esetleges, ők maguk pedig konstrukciók, diskurzusok által létrehívott fikcionális léttel bíró, mindhalálig változó identitások.

Kiborgiában az identitásgyártás paradigmatiszervezeti egysége a posztmodern “gyártórendszer”, ami maga is tekinthető kiborgnak. Ezekben a rendszerekben a tapasztalat hierarchiáját felváltja a képzelőerő. A negyvenes-ötvenes éveiket taposó, tapasztalt kiborgokat nem véletlenül frusztrálja az őket követő X generáció, mely Xiting, Xpansiv and Xigent, vagyis izgalmas, törekvő és igényes (Kocsis és Szabó, 2000, 34). A legfontosabb az új tudás alkalmazásának képessége, az egyhurkú tanulással szemben (így szoktam eddig) az új mintázatokat és kapcsolatokat létrehozó duplahurkú tanulásra való alkalmasság (Kocsis és Szabó, 2000, 75). A posztmodern gyártószisztéma “kísérleti tanulógépezetként” működik az identitáspiacon, a “termékpiacon, a munkapiacon és a pénzpiacok egymást keresztező tökéletlen világában...”(Kocsis és Szabó, 2000, 76). Az általuk létrehívott gondolkodásmintázatok merőben új, láthatatlan struktúrákat alakítanak ki a tudás dinamikus áramoltatására. A kiborgok ezen struktúrák termelői és termékei is egyben, véleményem szerint olyan holonikus rendszerek, amelyek a tudás- és identitástermelés komplex folyamatának részei és egészei.

A “holonikus rendszer” központi terminusát, a holont, Arthur Koestler használta először a *Szellem a gépben* című művében. A szó egy olyan egészet jelöl, mely egyrészt részekre osztható, másrészt maga is egy nagyobb egész része. A fogalom tartalmát Koestler Herbert Simon parabolája révén világítja meg, aki két svájci órakészítő esete segítségével mutat be egy sikeres és egy kevésbé sikeres termelési stratégiát. Mekhosz alkatrészeiről alkatrészsre haladt, míg Biosz egészként funkcionáló részegységekből állította össze az órákat. Ha Mekhosz véletlenül elrontott valamit, akkor előlről kellett kezdenie a szerelést, míg Biosznak mindig csak az éppen elrontott modult kellett újra cserélnie. Simon tanmeséje arra világít rá, hogy stabil közbülső részrendszerekből könnyebben jönnek létre komplex struktúrák, mint pusztán alapelemekből. Az ily módon létrejövő bonyolult rendszerek nem hierarchikusan szerveződött merev szerkezetek, hanem plasztikus, holarchikus szisztémák. Az efféle rendszerekben a rész és egész világosan elkülöníthető

egymástól, de nem abszolút értelemben. Az egész mindig egy nagyobb teljesség része, míg a rész egy kisebb egésze. A holonok két alaptulajdonsággal jellemezhetők: az önállóságra való törekvéssel és az együttműködésre való hajlandósággal. Ha az önálló feladatmegoldás során kooperálniuk kell, akkor nagyon hatékonyan képesek rá, miközben továbbra is autonóm döntéshozatalra alkalmas rendszerek maradnak.

Úgy vélem, hogy érdemes Kiborgiára mint holonikus termelési rendszerre tekinteni, mely a kiborgok létrehozásának automatizált mechanizmusa. Pontosabban: a kiborg egyszerre terméke és része ennek a gyártórendszernek. Koestler szerint a holonokat funkciójuk alapján kell elkülöníteni egymástól. Ebből az következik, hogy az adott feladat végrehajtását lehetővé tévő, funkcionálisan azonos holonikus rendszerek konkrét megvalósulásukat tekintve nagy mértékben különbözhetnek egymástól. A lényeg, hogy az adott rendszerben működő holonokat kötött szabályok és rugalmas stratégiák vezéreljék. A holonok működésének alapfeltétele a fejlett kommunikációs képesség, a helyzet gyors átlátására való hajlandóság, és rugalmas válasz az állandóan változó külső körülményekre. A kiborgok persze egy nagyobb egész (a természetes és mesterséges kiválasztódás) részeként konstituálódnak, a környezetüket és önmagukat egyre komplexebb és rugalmasabb módon reprezentálni képes holonok. A kiborg egyrészt a jelek termelésének forrása, másrészt a termelési rendszer eredménye. A kiborg "nem sziget - holon, Janus-arcú entitás, aki befelé önálló, egyedi egész, külső vonatkozásaiban pedig függő, alárendelt rész" (Koestler (2000, 79). Egésként autonóm, részként kooperációra törekvő rendszer. Tehát kétarcú (double-faced) lény: az alsó szintek felé az önálló, ellentmondást nem tűrő főnök, részként pedig alárendelt beosztott. A szerepek azonban a holonikus rendszerek sokaságában gyakorta fölcserélődnek: a rész egyben egész és fordítva. A holon tehát egyrészt olyan interface, amely alkalmas az együttműködésre, vagyis az adatok kétirányú áramoltatására, más szituációban viszont az adatátvitelt egyirányúsítja, és nem engedi be a kívülről áramló információkat. Koestler holonokról alkotott koncepciója napjainkban fontos szerepet játszik a holonikus gyártórendszerekről alkotott elképzelésekben. Mielőtt kifejteném, hogy miként tekinthetünk a kiborgokra mint e gyártósor termékeire és egységeire, először nézzük röviden a holonikus termelési rendszer sajátosságait. Koestler elképzelése alapján a HMS (Holonics Manufacturing System) nevű konzorcium holonikus gyártórendszerek (Holonics Manufacturing System) kifejlesztésén dolgozik. Az eredeti kifejezést pontosították az algoritmizálhatóság érdekében. A *holon* olyan autonóm és egyben kooperatív eleme a gyártórendszernek, amely átalakít, szállít, raktároz, valamint információt dolgoz fel. Az adott holon egy másik része lehet holon mivoltából adódóan. A holonok olyan *autonóm* egységek, amelyek stratégiákat és terveket

gyártanak maguknak, majd ezeket végrehajtják. A holonok együttműködése azt jelenti, hogy adott halmazuk közös (az együttműködő holonok számára egyaránt elfogadható) tervet dolgoz ki, majd ezek alapján jár el. A holonok mint autonóm egységek a belső algoritmusaik révén képesek önütemezésre, önszabályozásra, önbeállításra és önjavításra. Kooperáló egységekként pedig erősségük a többi holonnal való kommunikáció, a közös célok megfogalmazására és elérésére irányuló együttműködés. Kiborgia *holarchia*: a közös célok elérésre kész holonok rendszere. A holarchia létrehívja a kooperáció szabályait, amelyek szükségképpen korlátozzák a kooperáló holonok autonómiáját. A *holonikus kiborggyártórendszer* olyan holarchia, amely a termelési folyamat minden fázisát keretbe foglalja a megrendeléstől, a tervezésen át a termék legyártásán keresztül a marketingig. A holonikus gyártórendszerbe a kiborg könnyen integrálható, hiszen együttműködésre alkalmas autonóm holon.

II.

Kiborgiában a holonikus gyártórendszer fogyasztókat termel. Kiborgia, mint fogyasztói társadalom, abban különbözik az azt megelőző termelői társadalomtól, hogy tagjait elsősorban nem termelőkként, hanem fogyasztókként vonja be. Ahogyan Kiborgia “formálja tagjait, elsődlegesen és leginkább azt a fogyasztói szerep betöltésének szükséglete diktálja...”(Bauman, 2005, 222).

A kiborgok Szókratész kései utódai, jól tudják, hogy nem tudnak semmit, de nem akarják azt bizonyítani, szemben Szókratésszel, hogy mások (mivel azt hiszik, hogy tudnak valamit) butábbak náluk. Kiborgia lakói számára a bölcsesség szeretete helyett fontosabb a siker, a méltó halál helyett a hosszú, változó identitásokban gazdag élet, a kreatív munkából származó társadalmi státusz, a minőségi fogyasztást lehetővé tevő anyagi javak. Ebben már semmiképpen sem tekinthetők Szókratész kései követőinek.

Velük ellentétben Platón *Szókratész védőbeszéde* című dialógusának főhőse az istenség szolgálatára szenteli életét, mely tevékenységének következtében bölccsé válik. “És e miatt az elfoglaltságom miatt nem jutott időm sem a város ügyeivel, sem házi ügyeimmel említésre méltó módon törődnöm, hanem ezerszeres szegénységben élek az isten szolgálatáért” (Platón, 1981a, 409). Isten szolgálatáért nagyon is konkrét tevékenység Szókratész esetében: az a feladata, hogy rávilágítson arra, hogy azok, akik azt hiszik, hogy tudnak valamit, nem tudnak semmit.

A történet jól ismert a Szókratész védőbeszédéből: barátja, Khairéphon, elment egyszer a Delphoiba, ahol és megkérdezte a jósnőtől, Püthiatól hogy található-e a föld

kerekén Szókratésznél bölcsőbb ember. A válasz pedig az volt, hogy nem. Szókratész elgondolkodott azon, hogy vajon ezzel a kijelentéssel mit akart a jósnő közvetítésével kifejezni az isten. Abban egészen biztos volt, hogy ő maga nem bölcs, viszont az isten nem hazudhat. Sokáig nem volt képes megfejtetni az isten üzenetét, míg nem rá nem talált a megfelelő módszerre, amely abból állt, hogy megpróbált önmagánál bölcsőbb emberekkel találkozni, és meggyőződni arról, hogy valóban okosabbak nála. Az eredmény alátámasztotta isten szavait, hiszen az úgynevezett bölcsokről egytől egyig kiderült, hogy csak hiszik magukról, hogy bölcsök. Egy nagy becsben tartott államférfiről a vele való beszélgetés során kiviláglott, hogy “bölcsnek találja ugyan sok más ember, leginkább ő maga, valójában azonban nem az (Platón, 1981a, 407).” Mivel Szókratész megpróbálta bebizonyítani számára, hogy egyáltalán nem okos, a sértett férfiú az ellenségévé vált. Hasonlóan járt a költőkkel, a kézművesekkel, akik szintén azt hitték, hogy bölcsök, de Szókratész rávilágított, hogy nem azok, aminek következtében ők is ellenségeivé lettek. E vizsgálódások során meggyűlöltek, rágalmakat szórtak rá, és bölcsnek titulálták, pedig ő tudta hogy nem az, hiszen egyedül isten lehet bölcs, aki “evvel a jósigével azt mondta, hogy az emberi bölcsesség keveset vagy éppenséggel semmit sem ér” (Platón, 1981a, 409).

III.

A filozófus, aki az isteni bölcsesség és az emberi butaság között közvetít, éppen úgy határsértő lény, mint Donna J. Haraway Kiborg kiáltványának (2005, 107-139) hőse. A kiborgok azonban más határokat tekintenek semmisnek, mint Szókratész. Haraway szerint három határt is áttörnek. Az első az ember és az állat közötti határ eltörlése, a második az élő szervezet és a gép között fennálló különbség felszámolása. Korábban a gépek nem voltak képesek az önszabályozásra, a tanulásra, mára “viselkedésük” megtévesztően emberivé vált, szemben az emberekével, akik olykor nagyon is gépszerűen működnek. A harmadik határ a fizikai és a nem fizikai világ között szűnt meg. Haraway itt nem a tudat és az agy közötti szakadék felszámolásáról beszél, hanem a technikai berendezések miniatürizálásából adódó változásról. A kiborg egyrészt fikció, a sci-fi filmek hőse, a technika fejlődését kísérő félelmeink és reményeink hibridlényé, másrészt mi magunk vagyunk, akik testbe implantált pacemakerrel, inzulinpumpákkal, orrunkon szemüvegekkel, csontjainkban csavarokkal, fogtömésekkel, kezünkben mobiltelefonokkal, fülünkben fejhallgatókkal bolyongunk az egyre komplexebbé váló technokultúra útvesztőiben. A testünk tehát mind inkább egylényegűvé válik a különféle gépezetekkel. A *Ghost in the Shell* című kultikus anime szereplői csak a gépekkel való egybeolvadás mértékében különböznek tőlünk,

nem pedig lényegi értelemben. Kusanagi Motoko őrnagynak csupán az agya és a gerincoszlopa eredeti. A csúcstechnológiának köszönhető teste munkaadójának a tulajdona. Másodlagos nemi jellegét tekintve nő, valójában nemtelen, határsértő lény, komplex neuronhálózat titánburokba zárva, mesterséges testben öntudatra ébredő emberi szellem. Az őrnagy a különféle kézifegyverek és a nagyvárosi harc nagymestere, aki a közelharcban szinte legyőzhetetlen, kiváló nyomolvasó, a hálózatok és a kriptográfia szakértője, a biztonsági rendszerek védelmének és feltörésének specialistája. Habár a megoldásra váró súlyos kríziseket magas szinten megoldja, a test-test elleni küzdelemben szinte legyőzhetetlen, identitása - Szókratésszel szemben, aki az isteni jóslat kifürkészésnek szenteli organikus egységnek tekinthető életét -, a legteljesebb mértékben bizonytalan. Ez a fajta identitás-válság jellemzi Ian M. Banks Emlékezz Phelbasra című sci-fiének főszereplőjét, illetve magát a regénybeli Kultúrát is. Ian M. Banks első Kultúra-regénye, az Emlékezz Phelbasra izgalmas parabolája az analitikus filozófia által az érvek szintjén megragadható, az identitásproblémára, a személyes azonosságra irányuló kérdéseknek. A Kultúra és az idirik (vagyis az innovációra, illetve a hagyományra épülő társadalmak) közötti háború kellős közepén találja magát az olvasó, milliók halálát beteljesítő "frontvonalon". Az idirik szent harcot folytattak, a kultúrabeliek, vagyis a sziporkázó gépek és a kevésbé tündöklő emberek, pedig "azért harcoltak, hogy megóvják szellemi-lelki békéjüket" (Banks, 2005, 532). "A Kultúra nem egyetlen dolog, hanem minden egyes őt alkotó emberi egyén és gép", vagyis tekinthető kibernetikus organizmusnak (Banks, 2005, 185). A Kultúra egyik féltve őrzött szuperszámítógépe, egy Elme az általa irányított, majd a háború forgatagában találatot kapott űrhajóról csodával határos módon elmenekülve a Schar kietlen világának alagútrendszerében bujkál. Az idirik nagy erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy megtalálják, és tervvisszafejlesztés révén megértsék, valamint alkalmazzák az Elme létrehozását lehetővé tévő magas szintű tudást. A Kultúra mindent elkövet, hogy visszaszerezze, mielőtt az ellenség megkaparintaná. Az idirik zsoldosaként az alakját változtatni képes, önnön identitását gyakran elveszítő, majd megtaláló furcsa akcióhős, Bora Horza Gobuchul indul az Elme felkutatására. Odüsszeuszhoz hasonlóan őt sem csupán a külső célok elérése motiválja, hanem az, hogy tetten érje mindig változó önmagát. A regény arra a paradoxonra is rávilágít, hogy az elmosódó ének halmazából álló főszereplő csupán akkor válik jól megragadhatóvá, amikor küldetése bevégeztetett, vagyis meghalt.

Banks szerint önmagunk számára elérhetetlenek maradunk, csak mások képesek elmosódó pillanatfelvételeket készíteni rólunk. A bujkáló Elme is hasonló identitásproblémákkal küzd, mint az Alakváltó. "Volt azonban egy kevésbé releváns,

mégis sokkal aggasztóbb probléma is, amit az Elme felfedezett. Ezt a következő kérdésben fogalmazta meg: kicsoda ő valójában?” (Banks, 2005, 221). “Nem az a lény, akinek gondolja magát, szólt a zavarba ejtő válasz. Mert tudta, hogy mostani énje soha nem lenne képes kigondolni mindazt a dolgot, amire régi énje képes volt. Értéktelennek érezte magát. Korlátoltnak, esendőnek és butának” (Banks, 2005, 222). A “természetes” közegéből kiszakított Elme csupán tökéletlen másolata önmagának, védtelen az őt szó szerint és metaforikusan keresőkkel szemben.

A galaxisok útvesztőiben önmagát elveszítő majd látszólag megtaláló olvasó a regény végén azonosulhat az Alakváltó ellenfelének és egyben szerelmének ük-ük-ük unokájával, aki költői babérokra törve, a high-techbe szerelmesen és terhesen, a múltá vesző Bora Horza Gobochul nevének hallatán (egy drón hívja így magát) kinyilvánítja a történetek iránti nagyfokú érdeklődését. A drón (egy speciális gép) az ifjú költőre kérdésre azt válaszolja, hogy nem könnyű nevének eredetét elmagyarázni, mert túlságosan hosszú történetet kellene hozzá elmondania. A költőre válasza megnyugtató:”Szeretem a hosszú történeteket” (Banks, 2005, 553). És ez jól van így: eltűnő(dő) énjeink a hosszú történetekben megőrződnek, és az értő olvasás során életre is kelnek. Banks űroperájának címe (Emlékezz Phlebasra) Eliot Átokföldje című versének föníciai hajósát idézi, miáltal kapcsolatba hozza a magas kultúrát a populárisal. Eliot versében számtalan alakmás révén mutat be eltérő nézőpontokat, a világok és a beszélők különféle metszeteit. Az űropera hősei szintén ilyen alakmások, akik közösségi és egyéni célok között vergődve különféle stratégiák révén keresik legföltettebb és legillanóbb kincsüket: “éppeni önmagukat”. Mire megtalálnák, el is veszítik az életükkel együtt. Eliot versében a föníciai hajós, Phlebas miután behajózta a világot a tenger fenekén végezte. Banks szerint előbb-utóbb mindannyian az Emlékezés óceánjának mélyén heverő phlebasok leszünk, csupán az életre keltő történetek adhatnak némi vigaszt számunkra.

Mind a Ghost int he Shell című film, mind pedig Banks sci-fi-je központba állítja a személyes azonosság filozófiai problémáját. A személyes azonosságról szóló diskurzus központi kérdése az, hogy mi a szükséges és az elégséges feltétele annak, hogy egy múltbéli vagy jövőbeli létező azonos legyen velem. Vannak egyéb izgalmas kérdések is a személyes azonosságra vonatkozóan. Ki vagyok én? Mikor kezdődtem? Mi történik velem, ha meghalok? Az individuális pszichológiai azonosságunkat egy fennáll, azután előbb vagy utóbb elveszítjük. Ezt követően kereshetünk újat, vagy személyes azonosság nélkül élhetünk tovább. A személyes azonosságról szóló diskusszió a filozófiával egyidős, a filozófia történetének nagy alakjai általában hozzászóltak a problémához.

A személyes azonosságról szóló diskurzus egyik izgalmas gondolkísérlete annak a szituációnak a következményeit vizsgálja, amelyben egy ember két agyféltekéjét külön-külön két új koponyába helyezik. A megválaszolásra váró kérdés, hogy az a személy, akinek az agyféltekéit két különálló testbe transzplantálták a műtétet követően megőrzi-e személyes azonosságát vagy sem. Három lehetséges válasz adódik:

1. A személy nem éli túl.
2. Az új személyek egyikeként éli csak túl.
3. Mindkét új személyben túléli a műtétet.

Derek Parfit a *Personal Identity* című cikkében elveti az első két lehetőséget. Az első azért nem elfogadható, mert implauzibilis azt gondolni, hogy ha egy személy egyik agyféltekéjét új testbe ültetik, akkor túléli a műtétet, míg ha két új testbe kerül egy-egy féltekéje, akkor örökre megsemmisül.

A másik azért elfogadhatatlan, mert a helyzet szimmetriájából adódóan képtelenség eldönteni, hogy melyik új személy él tovább és melyik nem.

Parfit a harmadik eshetőséggel foglalkozik részletesebben. Úgy véli, ha a túlélés személyes azonosságot von maga után, akkor logikailag elfogadhatatlan két különféle személy tovább éléséről beszélnünk, ehelyett csupán egyét feltételezhetjük. Olyan személyét, akinek az agya történetesen két testben működik tovább. Vagyis egyetlen személyként létezik két testtel és megosztott elmével. A két testtel és megosztott elmével tovább élő egyetlen személy esete meglehetősen abszurdnak tűnik első hallásra: miként tudná tovább élni az életét az egy testben egy elmével bíró személy két testben lakozó két elmével? Gondoljunk arra az esetre, amikor a két test (és így a két elme) több ezer kilométerre él egymástól, eltérő körülmények és merőben más mindennapi kihívások közepette. Ha ez évekig tartana, akkor meglehetősen különböző emberekké válnának, különösen akkor, ha a gondolkísérlet alanya fiatal személy lenne fiatal aggyal. Ekkor el kell ismernünk, hogy a két ember különbözik egymástól, ami azt a következtetést vonja maga után, hogy egy személy két különböző személyként élhet tovább, amit Parfit logikailag elfogadhatatlannak tartott korábban, legalábbis abban az esetben, ha elfogadjuk, hogy a túlélés egyúttal a személyes azonosságot is implikálja.

A “két emberben egy személy” elmélet elfogadása esetében radikálisan meg kellene változtatnunk a személy fogalmát. Ha az egyik ember megölné a másikat, vajon túlélné maga az eredeti személy? Tegyük fel, hogy egyik agyféltekénket tartalmazó test éhes a másik azonos időben nem. Ha mindkettő együtt személyes azonosságunk feltétele, akkor ellenmondáshoz jutunk, hiszen egyszerre kell éhesnek és nem éhesnek lenniük. Láthatóan paradoxont eredményez, ha nem különítjük el egymástól

az azonosságot és a túlélést. Ezért Parfit azt javasolja, hogy ne tekintsük a túlélés előfeltételének a személyes azonosságot. Egy személy túlélhet két vagy több emberként anélkül, hogy megőrizné személyes azonosságát. Az eredeti személy túlélésének tehát nem feltétele személyes azonossága. A személy túléli a műtétet, de nem marad pontosan ugyanaz az identitása: vagyis nem azonos egyetlen a műtét eredményeként létrejövő, személyllyel sem, miközben túléli az agyműtétet. Parfit a két különálló személyt az eredeti “leszármazott énjeinek” nevezi. A gondolat kísérlet világossá teszi, hogy a túlélésről folytatott filozófia diskurzus nem azonos a személyes azonosságról szólóval. Az azonosság tehát nem szükségszerű része a túlélésnek, és az utóbbiról folyó vitának. Az azonosság jellemező vonása, Parfit véleménye szerint, a “minden vagy semmi”: én vagy X vagyok, vagy nem X. Ezzel szemben túlélés fokozati kérdés, vita tárgyát képezheti, hogy mit tekintünk még túlélésnek. A lényeg, hogy valaki vagy valami mentálisan folytonos legyen velünk a jövőben, nem számít, hogy pontosan nem lesz azonos velünk.

A Ghost int he Shell főhőse, Motoko őrnagy a film végén egyesül egy másik kiborggal, vagyis két különböző személyből egy lesz. Itt nem áll fenn sem pszichológia folytonosság, sem pedig anyagi, hiszen a két gépezett az elméssel egyetemben eggyé válik. Ez hasonló ahhoz, mintha a gondolat kísérlet megfordításaként újra egyesítenénk egyetlen koponyában a két, hosszú ideig más környezetben működő agyféltekét. Motoko és a másik szereplő fúziójakor egybeszővődik a két mesterséges neuronhálózat, melynek eredményként tovább élnek mindketten egyetlen mesterséges testben, miközben elveszítik személyes azonosságukat. Amennyiben a személyes azonosság feltételeként valamiféle anyagi folytonosságot tekintünk, akkor kiborgia lakói joggal aggódhatnak identitásuk elvesztése miatt. Ha a pszichológia folytonosság a személyes azonosság szükséges feltétele, akkor szintén aggasztó a helyzetük, hiszen a különféle fúziók és físsiók eredményeként létrejövő “leszármazott ének” csupán a túlélés és nem a személyes azonosság biztosítékai. Banks Emlékezz Phlebasra című regényében szereplő Alakváltó is hasonló helyzetben van, hiszen folyamatosan változik identitása, miközben a regény végéig életben marad, vagyis túléli személyes énjeinek semmivé foszlását. A regény másik központi entitása egy Elme, mely miután megsemmisül az úrhajó, amelynek mintegy a gondolkodó lelke volt, bujkálni kényszerül. A menekülés során, megfelelő mennyiségű energiaellátás híján csupán árnyéka önmagának, vagyis elveszíti személyes identitását, miközben megőrzi szellemlétét.

A Ghost int he Shell, az Emlékezz Phlebasra és a filozófiai gondolat kísérletek túlmutatnak önmagukon. Tekinthezünk Kiborgia lakóira úgy, mint olyan identitásokat váltó lényekre, akik számára ezek az identitások eldobhatók, vonzóbbakra

cserélhető, párhuzamosan élhető. Kiborgia futószalagon gyártja és marketingeli az identitásokat, a halál nem más, mint a végtelen identitáscsere megszűnése. Mindezt nagyon pontosan ábrázolja Banks: “Mintha az összes ember, akit élete során megszemélyesített, az összes szerep, amit eljátszott, az összes alak, amit magára öltött, a kómába esése után elszivárgott volna belőle, és magával vitt volna egy darabot az ő tulajdon énjéből, teljesen kiürítve ezáltal az Alakváltót” (Banks, 2005, 534).

Kiborgián túl

Korunk theseusai számára Ariadne fonala nem más, mint a technika által adott lehetőségek megértése és folytonosan változó épületének belakása, identitásokkal való benépesítése. Kiborgia mindennapjait a technikára való reflexió határozza meg. Költőin lakozik a kiborg a technokultúrában: “Szívünk a gépekben ver. Ez Erósz” (Heim, 2000, 198). A harmónia azonban csak látszólagos, mivel a kiborgok létének van egy nagy dilemmája

[M]inél természetesebb egy interfész, minél “emberibb”, annál inkább alkalmazkodik a testhez és az elméhez, annál inkább alkalmazkodik a test és az eleme is a nem emberi interfészhez. Ennélfogva minél természetesebb az interfész, annál “természetellensebbé” s annál inkább kiborggá válunk mi magunk (Biocca, 2000, 191).

A különféle gépek interfészei harmonikusan illeszkednek testünk érzékeihez és mozgatórendszeréhez, ezáltal a gépekkel való szerelmünk gyümölcse: a mesterséges természetessé válása. Úgy tűnhet, mintha a technika rémségeitől megszabadulva visszanyerhetnénk eredetiségünket. Biocca szerint a látszat azonban csal, ugyanis eleve kiborgok vagyunk, vagyis a természetes és mesterséges szembeállítás nem releváns. A kiborg dilemmája már évezredek óta kísért: bármiféle eszköz (pl. kőbalta, ruha), a különféle jelek használata, egyszóval minden, amit az elme és a test kiterjesztésre használunk, beleértve a nyelveket is, kiborggá tesz bennünket. A technika emberi mivoltunk tükröződése, a világhoz való viszonyunk szabályozására tett kísérleteink eredménye, és nem valami tőlünk merőben idegen gonosz démon, aki becsap bennünket. Talán kezdettől fogva kiborgoknak teremtettünk, olyan lényeknek, akik természetükből adódóan különféle technikák révén próbálnak úrrá lenni a rájuk leselkedő veszélyeken. Gregory Bateson a környezet és a test viszonyát illetően háromféle lényt különböztet meg egymástól: az alkalmazkodókat, a szabályozókat és

az extra szabályozókat. Az extra szabályozók “a testen kívül érik a homeosztatis ellenőrzést, a környezet megváltoztatása és befolyásolása révén” (Biocca, 2000, 192). Az evolúció az extra szabályozókat szereti, vagyis azokat a lényeket, amelyek a környezet megváltoztatás révén növelik testi rugalmasságukat. Az embert tehát arra itéli az evolúció, hogy olyan eszközöket, technikákat hozzon létre, melyek lehetővé teszik számára, hogy mind jobban befolyásolni tudják viszonyaikat, tervezhetőbbé tegyék életüket, és ennek következtében szabadabb kiborgokká váljanak, mint elődeik. A szabadság ára a rendszer egyre bonyolultabbá és átláthatatlanabbá válása, ami kétségtelenül rémítő és könnyen démonizálható. Gondoljunk a sci-fik azon típusára, amelyben a gépek felláznak létrehozóikkal szemben, és átveszik a hatalmat. Véleményem szerint Szókratész lényegileg nem abban különbözik korunk kiborgjaitól, hogy az ő testéhez nem simultak harmonikusan a gépek interfészei. (Platónról megtudhatjuk, hogy a háborúban nehézfegyverzetben járt.) Kiborgia és a Lakoma résztvevői abban különböznek egymástól, hogy más metafizikai játszótéren játszanak.

Mint láthattuk, Kiborgia lakói identitások termelői és fogyasztói: a halál számukra nem más, mint az identitásfogyasztás vége. A személyes azonosság nem feltétele a túlélésnek. Platónnak A lakoma című művében a filozófus Erósz papja, aki az istenek és az emberek között közvetít. Ez a közvetítő szerep határozza meg visszamenőlegesen is identitását. Az élete nem identitásfogyasztás, hanem közvetítés az istenek és az emberek világa között, mely bizonyosfajta identitást implikál. A Szókratész védőbeszéde című dialógusban Szókratész az életét arra áldozza, hogy bizonyítsa isten bölcsességét, és az emberi butaságot. Személyes azonosságát ez a szerep konstituálja, ő azonos azzal, aki ezt a küldetést egészen haláláig kreatívan, bátran és következetesen végrehajtja. Az isteni kinyilatkoztatás (mely szerint Szókratész a világ legokosabb embere) egyúttal Szókratész személyes azonossága és a túlélése közötti egy az egyhez reláció létrehozója. Szókratész innentől kezdve egy személy: egy élet, szemben a kiborgok sok személy: egy élet relációjával. Szókratész sorsa az, hogy isten szavait bizonyítsa: már akkor is ez volt az identitása, mikor még nem tudott róla. A Platón által ábrázolt világban univerzális értékek találhatók, amelyek megragadás révén értékesebbekké válhatunk. Önző, partikuláris, izolált énünktől megszabadulva felemelkedhetünk a Jó ideájáig. Kiborgia lakóinak önmaguktól való menekülése reménytelen: újabb és újabb részleges identitásfogyasztására vannak kárhóztatva.

A holonikus rendszer egy olyan világban is működtethető, ahol univerzális értékek találhatók, túl magán a holonikus szisztémán. Közismert, hogy bizonyos vallásfilozófiai elképzelések szerint Istennek is el kell fogadnia a logika törvényeit,

illetve egyes morális törvényeket szükségképpen be kell tartania. Nem gondolhat illogikusnak, nem vihet végbe immorális csodát. A holonikus gyártórendszer, tehát úgy állítja be magát autonóm részegységei révén, hogy Istenhez hasonlóan összhangban működjék ezekkel az univerzális törvényekkel. A rendszer célja lehet például az, hogy a megváltás feltételeit megteremtse. A képzeletbeli holonikus rendszer mondjuk William James vallásról alkotott meliorista elképzelésének szellemében működne. "A meliorizmus a megváltást nem tekinti sem szükségszerűnek, sem lehetetlennek. Úgy kezeli, mint egy lehetőséget, amely mind nagyobb és nagyobb valószínűségekre tesz szert, ahogy számosabbakká válnak a megváltás aktuális feltételei (James, 1981, 290). Kiborgián (vagyis a konstruktivista, relativista nézőpont univerzális elfogadásán) túl a képzeletbeli holonok "a megváltás aktuális feltételeinek" javításán fáradoznak, és ez határozza meg identitásukat, nem pedig a pusztán identitásgyártás, éntermelés és énterhasználás. Minden holonnak autonóm módon és kreatívan kell eljárnia, hogy a kooperáció eredményeként egyre közelebb kerüljenek a megváltáshoz. A Kiborgián túl található képzeletbeli isten, avagy a holonikus gyártósor eszköz a megváltás aktuális feltételeinek javításához, ahhoz, hogy a rendszer fokozatosan meghaladja vagyis megváltsa önmagát.

Haraway Kiborg kiáltványa végén leszögezi: "én inkább kiborg lennék, mint istennő" (2005, 135). Remélem, írásom világossá tette, hogy én pedig inkább Szókratész (ha tetszik, ember, ha lehet filozófus) szeretnék lenni, mintsem posztmodern kiborg. Jogos a kétely, hogy fennáll-e ma ez a lehetőség, hogy van-e ilyen választás, hogy nem csupán egy identitásvariáns-e ez is. A probléma úgy is megfogalmazható, hogy vannak-e univerzális értékek, ha igen, elérhetők-e számunkra, és ha elérhetők, akkor miként. Tehát kiborgiából is ezekhez a jól ismert filozófia kérdésekhez vezet az út...

Felhasznált irodalom

Banks, Iain, M. (2005), *Emlékezz Phlebasra* (ford. Olasz Csaba és Totth Benedek), Agave Könyvek

Bauman, Zygmunt (2005) A munkaetikától a fogyasztás esztétikájáig, *Replika*, 51-52.

Biocca, Frank (2000) A kiborg dilemmája, *Replika*, 39.

Haraway J. Donna (2005) Kiborg kiáltvány: tudomány, technika és szocialista feminizmus az 1980-as években, *Replika*, 51-52.

Heim, Michael (2000) A kibertér erotikus ontológiája, *Replika*, 39

James, William (1981) Pragmatizmus (Ford. Márkus György) in Szabó András György szerk. *Pragmatizmus*, Gondolat, Budapest

Kocsis Éva és Szabó Katalin (2000) *A posztmodern vállalat*, Oktatási Minisztérium, Budapest

- Koestler, Arthur (2000) *Szellem a gépben* (Ford. Makovecz Benjamin), Európa Kiadó, Budapest
- Parfit, D, 1971, 'Personal Identity', *Philosophical Review* 80: 3-27
- Penelhum, T., 1970, *Survival and Disembodied Existence*, London: Routledge.
- Platón (1984a) Szókratész védőbeszéde (Ford. Devecseri Gábor), in *Platón összes művei I.* Európa Kiadó, Budapest, 399-439
- Platón (1984b) A lakoma (ford. Telegdi Zsigmond), in *Platón össze művei I.* Európa Kiadó, Budapest, 943-1017.
- Swinburne, R., 1984, 'Personal Identity: The Dualist Theory', in Shoemaker and Swinburne, *Personal Identity*, Oxford: Blackwell